

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ЛКС Центр
Видавництво ТОВ «ЛКС-центр»

0 0 0 0 0 0 0

УДК 35.01:351.77:061.2

Т. А. Федоренко,

аспірант кафедри управління охороною суспільного здоров'я,

Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ПРАВО ГРОМАДЯН НА УЧАСТЬ У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

T. A. Fedorenko,

Ph.D. student of the Department of Public Health Management,

the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

THE RIGHT OF CITIZENS TO PARTICIPATE IN THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICY IN THE HEALTH CARE SPHERE

Публікація присвячена актуальним проблемам теорії й практики забезпечення участі громадськості у процесі формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні. Визначено зміст конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування та особливості його реалізації в умовах сьогодення. Обґрунтовано висновок, що для реалізації відповідного конституційного права необхідна ефективна державна політика у сфері охорони здоров'я. При цьому формування й реалізація такої державної політики вбачається неможливим без використання потенціалу громадянського суспільства та його інститутів, насамперед профільних громадських організацій, які позитивно зарекомендували себе в суспільстві.

Досліджено нормативно-правові та державно-управлінські механізми реалізації права громадян на участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні. Узагальнено та систематизовано основні методи і форми залучення громадськості до участі в державному управлінні у сфері охорони здоров'я.

Publication is devoted to the vital problems of the theory and practice of the public participation in forming and implementing public policy in the health care sector in Ukraine. The content of the constitutional human and civil right on health protection,

medical care and medical insurance, and peculiarities of its implementation in nowadays conditions are defined. Conclusion on the effective public policy in the health care sphere, required for the implementation of the relevant constitutional right is substantiated. Thus, the formation and implementation of such public policy is almost impossible without the involvement of civil society and its institutions, especially specialized NGOs that proved their effectiveness in society.

The legal and public-management mechanisms for ensuring the right to participate in the formation and implementation of public policy in the health sector in Ukraine are researched. The basic methods and forms of public participation in administrating the health care sector are summarized and systematized. Suggestions for improving this state administrative activity are grounded.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадськість, інститут громадянського суспільства, право громадян на участь в управлінні державними справами, демократія участі, державна політика у сфері охорони здоров'я.

Key words: civil society, publicity, civil society institution, the right of citizens to participate in public affairs, democracy of participation, public policy in the health care sphere.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Велич сучасних держав вимірюється не лише наявністю в них геополітичних амбіцій, природних і фінансових ресурсів, інноваційних технологій, а й здоров'ям націй. Навряд чи держави, де квітнуть епідемічні та інші хвороби, а тривалість життя ледь перевищує 60 років, мають потенціал для серйозного економічного зросту, а їх населення претендує на щасливе життя у найближчому майбутньому. Адже значна частина державного бюджету таких країн буде витратитись на лікування хворих і подолання демографічних криз.

Саме тому, держави-підписанти Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. визнали за кожною людиною невід'ємне право на «найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я» (ст. 12 Пакту) [4]. При цьому, психічні розлади здоров'я стали у кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. доволі поширеними явищем у багатьох державах світу, не зважаючи на рівень їх соціально-економічного розвитку.

Ефективність реалізації та гарантування конституційного права людей на охорону здоров'я залежить від досконалості державної політики у однойменній сфері державного управління. У свою чергу, ефективність державної політики у охорони здоров'я в ХХІ ст. залежить від участі у її формуванні та реалізації громадськості – соціально активних громадян, громадських організацій і інших інститутів громадянського суспільства, а також громадянського суспільства в цілому. З огляду на те, що Євромайдан, Революція гідності та інші політико-правові і державно-управлінські процеси 2013-2016 рр. переконливо довели спроможність громадянського суспільства бути рівним партнером держави, а також контролювати діяльність її органів і посадових осіб.

Але громадська активність у 2013-2016 рр. принесла свої позитивні результати далеко не у всіх сферах державного управління. Так, не зважаючи на наполегливу діяльність лікарських організацій, громадських організацій у сфері суспільного здоров'я й інших інститутів громадянського суспільства, державна політика та державне управління в сфері охорони здоров'я нині залишає бажати кращого. Однією з причин цього є недосконалість державно-управлінських механізмів, методів і форм участі громадськості у процесі формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика участі громадськості в формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, з одного боку, залишається традиційним предметом наукових досліджень у галузі державного управління (Авраменко Т.П., Білинська М.М., Бутирська Т.О., Васюк Н.О., Жаліло Л.І., Капустяк В.І., Князевич В.М., Крижина Н.П., Лещенко В.В., Пужал О.Г., Радиш Я.Ф., Якубовський О.П. і ін.), а з іншого – набуває в реаліях сьогодення нового звучання та сенсів. Україна нині продовжує вважатися більшістю міжнародних організацій

державою, де процеси демократизації, на відміну від багатьох інших пострадянських республік, мають помітні успіхи. У першу чергу, завдяки Помаранчевій революції 2004 р. і Революції гідності 2014 р., а також через спроможність політиків йти на чесні та прозорі вибори й не рідко програвати їх, не консервуючи свою владу в будь-який спосіб.

Разом із тим, демократія участі або ж партисипаторна демократія, що отримала свій належний розвиток у більшості держав-учасниць ЄС, США і ін. регіонах світу, зберігає декораційний характер. До того ж, громадськість в Україні зберігає відомі симпатії переважно до протестних форм демократії, ігноруючи потенціал мирних, але не менш ефективних форм участі в формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні.

Формулювання цілей (мети) статті. Метою статті є висвітлення сутності та змісту конституційного права громадян України на участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в своїй державі, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення теоретико-методологічних, законодавчих і управлінських засад партисипативної демократії в відповідній сфері суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Більшість країн Європи і Америки ще у другій пол. ХХ ст., по завершенню ІІ світової війни, закріпили і гарантували у своїх конституціях право людей на охорону здоров'я. Не стала винятком і Україна: право людей на охорону здоров'я було важливим компонентом широкої номенклатури конституційних прав і свобод людини у колишній Українській РСР, а з проголошенням у 1991 році незалежності України, ці права були унормовані в Розділі ІІ в Конституції та отримали розвиток у законах України. Також охорона здоров'я традиційно залишається однією з найбільш важливих сфер державного управління.

Основний Закон у ст. 49 унормував право людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Конституція України також зобов'язує державу створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування та заохочує сприяти розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності. Конституція також встановлює, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена [3].

Відповідно до ч. 4 ст. 49 Основного Закону, Українська держава також зобов'язана дбати про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя населення [3]. Тим самим законодавець унормовує діалектичний зв'язок між здоров'ям людини, з одного боку, та належним санітарно-епідеміологічним станом суспільства, розвитком фізичної культури і спорту й їх популяризацією серед громадян, у першу чергу, серед молоді, з іншого боку.

Окремі положення ст. 49 Основного Закону отримали своє офіційне тлумачення в рішеннях Конституційного Суду України 1998 і 2002 років. Так, у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) Конституційний Суд України своїм Рішенням від 25 листопада 1998 року № 15-рп визнав неконституційними ряд положень відповідної Постанови Кабінету Міністрів України, які по суті звужували зміст конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Тим самим Конституційний Суд України юридично встановив своєрідні межі, «рамки» права на охорону здоров'я та медичну допомогу, котрі не можуть бути звужені шляхом нелегітимної «комерціалізації» медичних послуг.

Результативна частина Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп (справа про безоплатну медичну допомогу) визначила: «Положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» треба розуміти так, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам, незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

Поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, зокрема державного, формування та використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом» [11].

Наведені правові позиції Конституційного Суду України щодо надання медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я слід враховувати і новопризначеному Урядові України при формуванні державної політики у сфері охорони здоров'я. Адже більшість реформ у сфері охорони здоров'я в останні 5-6 років в Україні зводилися до звичайної комерціалізації медичної допомоги, яку пропонувалось вважати медичними

послугами. Натомість, за останні роки в Україні було фактично зруйновано систему профілактики захворювань. Тому, у 95% люди звертаються до закладів охорони здоров'я саме за медичною допомогою, а не послугами. Не рідко, досить пізно, щоб хворобу можна було ефективно вилікувати.

Нами уже підкреслювалась на початку цієї статті думка, що здоров'я кожної людини, рівно як і здоров'я нації загалом, є результатом не лише Божого промислу, а й результатом успішного формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. То ж цілком зрозуміло, що на сьогодні така державна політика не може бути фрагментарною чи декларативною.

Успіх її реалізації залежить насамперед від розробки і прийняття нової стратегії та програми реформування системи охорони здоров'я й утілення їх положень у нових «Основах законодавства України про охорону здоров'я», що сприятимуть утвердженню нової філософії державного управління в сфері охорони здоров'я. Похідними результатами цього мають стати:

- забезпечення надання громадянам України якісної медичної допомоги і медичних послуг;
- формування оптимальної системи закладів охорони здоров'я та дієвої системи управління цими закладами на державному та комунальному рівні;
- поетапне запровадження доступної для громадян страхової медицини;
- розвиток медичної науки і освіти та забезпечення їх конкурентності в світі;
- підняття престижу медичних професій і забезпечення адекватного соціального захисту працівників сфери охорони здоров'я, насамперед, лікарів;
- забезпечення широкої участі громадськості, включно з лікарськими організаціями, у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я тощо.

Водночас, започаткована в 2014 р. робота Міністерства охорону здоров'я України у співпраці з науково-експертним середовищем над Національною стратегією реформування системи охорони здоров'я не лише не реалізована, а й не унормована в чинному законодавстві. Одним із індикаторів глибини цієї проблеми є і той факт, що у складі новопризначеного 14 квітня 2016 р. Уряду України на чолі з В.Б. Гройсманом посада Міністра охорони здоров'я залишилась не заповненою.

Слід відзначити, що нові реалії життя суспільства та держави ставлять усе нові, й нові виклики перед державним управлінням у сфері охорони здоров'я. Так, проведення Антитерористичної операції на Сході України в 2014-2016 рр., з одного боку, сприяло стрімкому розвитку в нашій державі воєнно-польової медицини, а з іншого – поставило питання про формування розгалуженої мережі медичних закладів щодо надання медико-соціальної допомоги і психологічної реабілітації учасникам бойових дій. І це питання також має стати предметом сучасної державної політики у сфері охорони здоров'я.

Так психіатр із Нідерландів Р. Ван Ворен, який тривалий час працює на пострадянському просторі, констатує сумну статистику: кожна четверта людина у світі матиме розлад психіки, а кожна десята – завершить своє життя з психологічною чи психіатричною хворобою. На разі ж в Україні, за оцінкою Р. Ван Ворена, 1,7 млн. громадян страждають на розлад психіки і поведінки, із яких 250 тис. - це інваліди [1, с. 14]. Очевидно, що в контексті воєнно-політичних процесів 2014-2016 рр., кількість громадян України, що матимуть розлади психіки і поведінки може збільшитись, що потрібно враховувати при розбудові мережі закладів охорони здоров'я.

За роки незалежності України проблем у сфері охорони здоров'я накопичилось настільки багато, що їх надто складно систематизувати. Іще гірше, коли вони систематизуються та вирішуються бюрократами без участі громадськості. Адже давно не таємниця, що бачення сутності та змісту державної політики у сфері охорони здоров'я у держави і громадянського суспільства відрізняється.

Конструктивний вихід із цієї ситуації передбачає власне сама Конституція України, яка наділяє громадян України не тільки правом на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а й правом участі в управлінні державними справами (ст. 38) [3]. Це конституційне право громадян корелюється зі здобутками демократії в нашій країні. У цьому сенсі слід згадати думку професора Колумбійського університету Н. Урбінаті, яка вважає, що «цінність сучасної демократії спирається на те, що вона дозволяє громадянам змінювати свої рішення та лідерів, не ставлячи під питання політичний порядок» [12, с. 26].

До того ж, пересічним громадянам доволі складно бути ефективними одноосібно при вирішенні таких державних справ, як до прикладу, формування та реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я. Більш ефективною є участь громадян у відповідних державно-управлінських процесах у складі громадянського суспільства та його інститутів.

На наш погляд, громадянське суспільство – це процес і результат діяльності громадян і формалізованих та неформалізованих інститутів громадянського суспільства (громадськості) з метою утвердження та захисту прав і свобод людини, а також участі в управлінні державними справами та здійсненню контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зокрема у сфері охорони здоров'я. При цьому, саме

громадянське суспільство, відповідно до положень Національної стратегії розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 [3], визнається основним партнером держави у проведенні системних реформ у нашій державі.

Натомість, для позначення взаємодії «соціально активного ядра» громадянського суспільства з державою в законах України, указах Президента України та постановах Кабінету Міністрів України традиційно застосовується категорія «громадськість». Подібні нормотворчі підходи узгоджуються й із міжнародними документами у сфері розвитку громадянського суспільства.

Зокрема, подібне розуміння громадськості зустрічаємо у Кодексі кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень від 1 жовтня 2009 року, де термін «громадськість» використовується для позначення організованого громадянського суспільства (*organized civil society*), представленого об'єднаннями волонтерів, некомерційними організаціями, асоціаціями, фондами, благодійними організаціями, а також спільнотами або групами громадських активістів. Тому, категорії «громадянське суспільство» та «громадськість» є не взаємовиключними, а взаємодоповнюючими [2]. Також слід звернути увагу на поширеність використання в чинному законодавстві такого суб'єкту як «інститут громадянського суспільства», що узагальнює громадські організації, громадські спілки, профспілки та організації роботодавців, благодійні фонди, релігійні організації та інші *NGO* в Україні.

Взаємодія громадянського суспільства та держави у сфері формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я відбувається не спонтанно, а через нормативно-правові та державно-управлінські механізми, спрямовані забезпечити участь громадян в управлінні державними справами. Для реалізації цих механізмів чинне законодавство визначає певні методи і форми.

Щодо методів і форм участі громадян, громадськості та інститутів громадянського суспільства, то аналіз чинного законодавства, зокрема постанов Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», від 5 листопада 2008 року № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» і ін. [6, 7, 8, 9], а також відповідних публічно-управлінських практик, дозволяє виявити наступні з них:

По-перше, участь представників громадських організацій і інших інститутів громадянського суспільства в діяльності громадської ради при Міністерстві охорони здоров'я України, а також у громадських радах і інших консультативно-дорадчих органах, які створюються при центральних органах виконавчої влади, які знаходяться у сфері спрямування та координації Міністерства охорони здоров'я та територіальних органах охорони здоров'я.

При цьому, важливою є участь у реальній роботі цих рад і органів саме профільних і авторитетних інститутів громадянського суспільства, зокрема медичних профспілок і лікарських організацій. Це дозволить нейтралізувати квазіактивність «кишенькових» громадських організацій, що обслуговують інтереси виробників ліків і медичного обладнання, інші вузькокорпоративні інтереси.

По-друге, використання інструментарію проведення консультацій, включно з електронними, з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики в сфері охорони здоров'я в Україні. Громадянське суспільство та його інститути мають не очікувати запрошення до таких консультацій з боку Міністерства охорони здоров'я (адже за 2 останні роки громадськість так і не дочекалась подібної уваги до себе), а нав'язувати Міністерству охорони здоров'я та Уряду України власну повістку денну щодо сутності та змісту реформування системи державного управління у сфері охорони здоров'я.

По-третє, реалізація можливостей громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, порядок здійснення якої нині регулюється однойменною Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 [9]. Так громадськість має право та повинна нині здійснювати таку громадську експертизу стосовно відсутності законодавчо унормованої стратегії реформування системи державного управління у сфері охорони здоров'я та запровадження страхової медицини, стосовно проблем із закупівлею вакцин і вакцинацією, щодо закупівель ліків, стосовно стану будівництва нового корпусу лікарні «Охмадит» тощо. На жаль, донині ці проблеми бентежать більше ЗМІ й пересічних громадян, ніж профільні громадські організації. Між тим, з 2008 по 2016 рр. в Україні було успішно проведено більше 40 громадських експертиз, результати і висновки яких розміщені на офіційних сайтах відповідних органів державної влади.

По-четверте, використання потенціалу нового Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р., який у статті 23 передбачив створення громадських наукових організацій (громадських академій наук, наукових товариств, наукових асоціацій, спілок, об'єднань тощо), як «об'єднання вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, захисту фахових інтересів, координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом» [10].

Закон також наділяє відповідні громадські наукові організації такими важливим повноваженнями, як:

– вносити до органів державної влади пропозиції щодо реалізації та удосконалення державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

– пропонувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих та експертних органів, що утворюються при органах державної влади.

Це, на наш погляд, відкриває нові перспективи для участі науково-експертного середовища в формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні.

По-н'яте, об'єднання зусиль і потенціалу Національної академії медичних наук України, лікарських організацій (асоціацій), профспілок медичних працівників і профільних громадських організацій з метою формування повісток денних і сенсів діяльності Міністерства охорони здоров'я щодо формування та реалізації інноваційної та просвітової державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні.

Наведені методи і форми участі громадян у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні не вичерпують всього арсеналу партисипаторної демократії, але дають уяву про основні тренди його розвитку та вдосконалення в умовах сьогодення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підводячи підсумки, відзначимо, що громадськість, інститути громадянського суспільства та врешті все громадянське суспільство є єдиним надійним партнером держави щодо забезпечення конституційного права громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Використовуючи інше своє конституційне право, - право на участь в управлінні державними справами, гарантоване ст. 38 Конституції України, - громадяни безпосередньо, чи через громадські організації й інші інститути громадянського суспільства, повинні мати рівний доступ до формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні. Натомість, держава зобов'язана забезпечити легітимні методи і форми партисипаторної демократії до залучення до такої співпраці фахівців-експертів т.з. «третього сектора».

Визначені на сьогодні в Конституції та законах України, інших актах чинного законодавства методи і форми залучення громадськості до участі в управлінні державними справами є значною мірою консервативними і носять декларативний характер. Це дозволяє спритним політикам і управлінцям в Україні маніпулювати т.з. «думкою громадськості». Тому, на сьогодні вкрай важливо дослідити зарубіжні, і насамперед європейські практики використання потенціалу партисипаційної демократії для забезпечення належної якості охорони здоров'я.

Література.

1. Ван Ворен Р. За п'ять років у психіатричній лікарні жінка постаріла на 20 років / Роберт Ван Ворен // Країна. – 2016. – № 18. – С. 13–15.
2. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / авт. кол. : В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. – К. : Вид-во Ліра-К, 2016. – 524 с.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. : ратифицирован Указом Президиума Верховного Совета УССР от 19 декабря 1973 года № 2148-VIII (с двумя факультативными протоколами) // Международные акты о правах человека : сборник документов. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 53–76.
5. Національна стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., затверджена Указом Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 // Офіційний вісник Президента України. – 2016. – № 7. – Ст. 162.
6. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2945.
7. Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 року № 168 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 6. – Ст. 357.
8. Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 року № 771 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 55. – Ст. 2210.

9. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 976 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 86. – Ст. 100.

10. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25.

11. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп (справа про безоплатну медичну допомогу) // Офіційний вісник України. – 2002. – № 23. – Ст. 1132.

12. Урбинати Н. Искаженная демократия. Мнение, истина и народ / Н. Урбинати / пер. с англ. Д. Кралечкин ; научн. редактор перев. В. Софронов. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2016. – 448 с.

References.

1. Van Voren, R. (2016), "For five years in a psychiatric hospital a woman aged 20 years", *Kraina*, vol. 18, pp. 13–15.

2. Vasylevych, V.V., Vasylevs'ka, T.E., Nesterovych, V.F., Rasiuk, E.V., Savchenko, A.V., Fedorenko, V.L. and others, Kovbasiuk, Yu.V. and Fedorenko, V.L. (editors) (2016), *Derzhavna antykoruptsiyna polityka i zapobihannia ta protydiia koruptsii na publichnij sluzhbi v orhanakh derzhavnoi vlady i orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: monohrafiia* [The state anti-corruption policy and preventing and combating corruption in public service in state bodies and local government: monograph], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine June 28, 1996", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 30, p. 141.

4. (1998), "International Covenant on Civil and Political Rights of 16 December 1966: ratified by the Decree of the Presidium of the Supreme Council of USSR of 19 December 1973 № 2148-VIII (with two optional protocols)", *Mezhdunarodnye akty o pravah cheloveka: sbornik dokumentov* [International human rights instruments: the collection of documents], NORMA-INFRA-M, Moscow, Russian Federation, pp. 53–76.

5. (2016), "National Strategy for civil society development in Ukraine for 2016–2020, approved by the Decree of the President of Ukraine on 26 February 2016 No. 68", *Ofitsijnyj visnyk Prezydenta Ukrainy*, vol. 7, p. 162.

6. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), the Decree "On ensuring public participation in the formation and implementation of public policy" of November 3, 2010 No. 996, *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 84, p. 2945.

7. The Ministry of Environmental Protection of Ukraine (2003), the Decree "On approval of the Order of public participation in decision-making in environmental protection" of December 18, 2003 No. 168, *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 6, p. 357.

8. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), the Decree "On approval of the Order of public involvement in the discussion of the decisions that may affect the environment" of June 29, 2011 No. 771, *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 55, p. 2210.

9. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2008), the Decree "On approval of the Order of promotion for civic expertise of the executive authorities" of November 05, 2008 No. 976, *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 86, p. 100.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), the Law of Ukraine "On scientific and scientific and technical activities" of November 26, 2015, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 3, p. 25.

11. The Supreme Court of Ukraine (2002), the Decision of May 29, 2002 No. 10-рп (case of free medical aid), *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 23, p. 1132.

12. Urbynaty, N. (2016), *Iskazhennaja demokratija. Mnenie, istina i narod* [Distorted democracy. The opinion, the truth and the people], translated from English by Kralchkin, D., translation editor Sofronov, V., Gaidar Institute, Moscow, Russian Federation.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2016 р.

ТОВ "ДКС Центр"

Брошу